

گفتگو با سرکار خانم دکتر سپیده سعیدی؛ استادیار گروه ارزیابی و آمایش سرزمین دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

محور گفتگو: فرآیند ارزیابی اثرات محیط زیستی توسعه و جایگاه آن در ایران

انجام فرآیند ارزیابی اثرات توسعه محیط زیستی از چه زمانی و چگونه در ایران آغاز شد؟

در سال ۱۳۵۷ در تشکیلات اداری سازمان حفاظت محیط زیست دفتری به نام ارزیابی زیست محیطی تشکیل شد ولی در سال ۱۳۵۸ با توجه به کوچک شدن ساختار تشکیلاتی سازمان حفاظت محیط زیست این دفتر با دفتر تحقیقات زیست محیطی ادغام شد. در سال ۱۳۶۵ مجدداً دفتر ارزیابی زیست محیطی فعالیت‌های خود را با چارچوب و شرح وظایف جدید آغاز نمود و در جهت نهادینه کردن ارزیابی اثرات زیست محیطی و ادغام هرچه بیشتر آن در برنامه‌های توسعه تلاش‌های فراوانی انجام صورت گرفت. برای انجام ارزیابی زیست محیطی در کشور و قانونمند نمودن آن نیاز به یک الگوی مدون بود و در این راستا در سال ۱۳۷۳ الگوی ارزیابی اثرات محیط زیستی طرح‌های توسعه تدوین شد. در طول این مدت با جمع‌بندی مجموعه قوانین، اقدامات و آموزش‌های انجام شده، بستر مناسب جهت تعیین جایگاه قانونی ارزیابی در کشور فراهم آمد و در تاریخ ۱۳/۱/۷۳ براساس صورت جلسه مصوب شورای عالی حفاظت محیط زیست انجام ارزیابی اثرات محیط زیستی توسعه برای برخی پروژه‌ها الزامی شد.

تهیه گزارش ارزیابی اثرات برای کدام پروژه‌ها در ایران الزام قانونی وجود دارد؟

در ایران طبق آخرین به روز رسانی لیست طرح‌ها و پروژه‌های مشمول ارزیابی در سال ۱۳۹۵ بیش از ۵۰ عنوان طرح (۵۵ عنوان پروژه) از لحاظ قانونی موظف به تهیه گزارش ارزیابی اثرات محیط زیستی هستند که می‌توان به طرح‌هایی مانند احداث آزادراه و بزرگراه‌ها، انواع نیروگاه‌ها، میادین نفت و گاز، پتروشیمی و پالایشگاه‌ها، کارخانه‌ها خودروسازی، شهرک‌های صنعتی، خطوط لوله نفت و گاز، خطوط انتقال نیرو، کارخانه‌ها فولاد، ذوب آهن، سیمان و ... معادن، سد‌ها، فرودگاه‌ها، مراکز دفن زباله، کشتارگاه‌ها و ... اشاره کرد. فهرست به روز رسانی شده طرح‌های مشمول ارزیابی اثرات توسعه در جلسه مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۴ شورای عالی حفاظت محیط زیست مصوب شده و لیست کامل پروژه‌های مشمول ارزیابی برای همگان قابل دسترسی است.

در ایران اغلب اوقات مجری و ناظر طرح، دولتی هستند. از نظر شما یکسان بودن مجری و ناظر طرح، چه اثری در روند تهیه گزارش ارزیابی اثرات خواهد داشت؟

اگر چه فرایند بررسی گزارش و تصمیم‌گیری در خصوص آن توسط کارشناسان چه در بخش ستادی و چه در بخش استانی خالی از ضعف نیست، اما در کل سازمان محیط زیست یک سازمان با وظایف نظارتی بوده و بصورت مسئولانه و با دقت نظر کافی گزارش‌های ارسال شده را بررسی می‌نماید. فرایند بررسی در جلسات متعدد و با حضور کارشناسان حوزه‌های مرتبط و متخصصین زبده انجام شده و تلاش می‌شود تا بدون جهت‌گیری و بصورت کاملاً منصفانه و علمی گزارش‌ها از جنبه‌های مختلف مورد کارشناسی قرار گیرد.

انجام پروژه‌های ارزیابی اثرات توسعه در ایران با چه چالش‌هایی رو به رو است؟

نقص در قوانین و مقررات از جمله پراکندگی، قدمت و به روز نبودن، عدم جامعیت یا عدم پوشش همه حوزه‌های محیط زیست، رویکرد ملایم نسبت به جرایم محیط زیستی، اجرایی نشدن برنامه جامع آمایش سرزمین، عدم انجام مطالعات امکان‌سنجی و مکان‌یابی به عنوان پیش‌نیاز ارزیابی اثرات محیط زیستی و همچنین ضعف مطالعات محیط زیستی در سیاست‌ها و برنامه‌های کلان توسعه‌ای و یا قوانین بازدارنده به منظور جلوگیری از اجرای طرح‌ها و پروژه‌های فاقد مجوز محیط زیستی از مهمترین چالش‌ها و ضعف‌های قانونی در فرایند ارزیابی اثرات محیط زیستی می‌باشد. در کنار مسائل مربوط به قوانین و مقررات، به طور کلی چالش‌های پیش رو در پروژه‌های ارزیابی اثرات توسعه از جنبه‌های مختلف شامل مشاورین تهیه‌کننده گزارش (ضعف علمی و عدم رتبه‌بندی تخصصی)، دانش و تخصص کارشناسان بررسی‌کننده گزارش، عدم آشنایی مجریان و کارفرمایان طرح با فرآیند EIA و مشکلات سیاسی و اجتماعی نیز قابل بررسی است.

در طی سال‌های اخیر برخی صنایع و سد‌ها سبب ایجاد مشکلات آبی در ایران شده‌اند. آیا برای این پروژه‌ها گزارش ارزیابی اثرات تهیه شده بود؟

انجام مطالعات ارزیابی اثرات محیط زیستی سد‌ها با تصویب الگوی ارزیابی اثرات زیست محیطی توسط کمیته توسعه پایدار در سال ۱۳۷۶ به صورت عملی آغاز شد. متأسفانه بسیاری از سد‌های کشور هم‌اکنون با دارا بودن گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی، معضلات عمده‌ای را بر محیط زیست تحمیل می‌نمایند، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مشکل اصلی در زمینه فرآیند و چگونگی تهیه گزارش ارزیابی محیط زیستی در ایران وجود دارد. اغلب گزارشات تهیه شده در زمینه سد‌ها تا کنون عموماً از جامعیت لازم برخوردار نبوده و در نتیجه برای بسیاری از سد‌ها انجام مطالعات تکمیلی و ارائه طرح‌های مدیریت محیط زیستی (EMP) و همچنین اجرای طرح‌های نظارت الزامی شده است.

آیا قوانینی به منظور نظارت بر اجرای مفاد گزارش ارزیابی در ایران وجود دارد؟

صدور مجوز محیط زیستی طرح در سازمان حفاظت محیط زیست (در صورت اخذ) به مفهوم شروع فرآیند نظارت محیط زیستی بر پروژه مورد نظر بوده و مطابق با ماده ۳ آئین نامه ارزیابی اثرات زیست محیطی کارفرما باید بر اساس الزامات مندرج در مفاد گزارش EIA (به ویژه برنامه مدیریت و پایش زیست محیطی) و نیز شروط درج شده در مجوز محیط زیستی صادره از طرف سازمان، در مراحل ساخت و بهره‌برداری اقدامات لازم را انجام و گزارشات دوره‌ای منظمی از نحوه رعایت الزامات و شروط فوق را به اداره کل محیط زیست ارسال نماید. به صورت ادواری بازدیدهایی نیز توسط کارشناسان دفتر نظارت و پایش اداره کل استان از محل طرح انجام خواهد شد. شیوه‌نامه نحوه نظارت بر حسن اجرای تعهدات مجریان طرح‌های مشمول ارزیابی اثرات زیست محیطی (موضوع بند الف ماده ۸۳ قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) نیز تدوین شده است.

تخریب‌ها و فشارهای سیاسی - اقتصادی چه آثاری بر روند ارزیابی اثرات طرح‌ها توسعه خواهند داشت؟

تخریب‌ها و فشارهای سیاسی - اقتصادی بر روند طرح‌های ارزیابی اثرات بی‌تأثیر نبوده است. در شرایط تخریبی با توجه به فشارهای اقتصادی متحمل بر کشور، رسانه‌ها و افکار عمومی به نیازهای فوری جامعه توجه بیشتری دارند و پیامدهای طولانی مدت تخریب محیط زیست همچون گرمایش زمین و نابودی منابع طبیعی که سرمایه نسل‌های آتی هستند مغفول واقع می‌شود و گاهی ممکن است توجه به رونق تولید در بخش صنعت موجب بی‌توجهی به تبعات مخرب محیط زیستی این طرح‌ها شود. در شرایط تخریبی، واردات تکنولوژی‌های پیشرفته زیست محیطی و انرژی‌های پاک و تجدیدپذیر نیز تحت تأثیر قرار گرفته است. علاوه بر این، معمولاً در بسیاری از طرح‌های بزرگ صنعتی مانند صنایع فولاد و یا نفت، گاز و پتروشیمی، لایسنسور (طراحان فنی طرح) شرکت‌های خارجی هستند که وجود تخریب‌ها مانعی بر سر راه استفاده از دانش فنی و تکنولوژی‌های به روز دنیا شده است که البته در دهه اخیر با گسترش شرکت‌های دانش بنیان و تکیه بر دانش فنی دانشمندان داخلی در صنایع مختلف به دستاوردهای مهمی رسیده‌ایم.

پایش یکی از مهم‌ترین قسمت‌های فرآیند ارزیابی اثرات است. آیا در زمان اجرای پروژه‌ها در کشورمان، پایش منظم و دقیق صورت می‌گیرد؟

بله، در این که نظارت و پایش بخش مهمی از فرآیند ارزیابی اثرات است هیچ شک و تردیدی وجود ندارد. در تمامی پروژه‌های مشمول ارزیابی زمانی که مجوز EIA توسط سازمان حفاظت محیط زیست صادر شد، مجریان طرح متعهد به انجام مفاد درج شده در جدول برنامه نظارت و پایش محیط زیستی طرح و همچنین ارائه گزارش‌های خود اظهاری مدون و دوره‌ای به اداره کل محیط زیست خواهند بود. معمولاً در فاز ساختمانی اجرای پروژه، نظارت اجرا می‌شود و در فاز بهره‌برداری پروژه، مجری طی عقد قراردادی با آزمایشگاه‌های معتمد محیط زیست به خود اظهاری در پایش می‌پردازد. در فرآیند ارزیابی اثرات طرح‌های توسعه‌ای با وجود اینکه سختگیری‌های نسبتاً فراوانی در طول تهیه، بررسی و تصمیم‌گیری گزارش می‌شود، لیکن در زمان اجرای طرح یا پروژه پایش، کنترل و با نظارت دقیقی صورت نمی‌پذیرد. تعداد طرح‌ها و پروژه‌های توسعه‌ای کشور در طول این چند سال سرعت چشم‌گیری داشته است ولی متأسفانه سیستم نظارتی و پایش یا کنترل محیط زیستی این طرح‌ها و پروژه‌ها آن طور که باید توسعه می‌یافت صورت نپذیرفته و به دلایلی چون کمبود نیروی انسانی در ادارات کل حفاظت محیط زیست استان‌ها و یا به دلیل وجود سیستم‌های پایشی و نظارتی سنتی مورد غفلت واقع شده است.

